

HRVATSKA PČELA

godište 138.
Zagreb, 2019.
ISSN 1330-3635

11

Red svetog Ambrozija

Prijeti li nam američka gnjiloća?

Zaštita pčelinjaka za zimsko mirovanje

dr. sc. Zdenko Franić
Znanstveni savjetnik u Institutu za medicinska istraživanja i medicinu rada, certificirani ekološki pčelar (selo Klinac pokraj Petrinje)
e-pošta: franic@klinac.eu

Pčelinjak Pustinje Blaca - putopisne bilješke jednog pčelara

Bio je to velik pčelinjak, s 330 zajednica, a kasnije vjerojatno i s više. Naime, pojavom filoksere i uginućem vinove loze na otocima je bilo obilje ispaše za pčele. Ulišta su imala pokretna saća, a jedan je okvir izložen i u muzeju. Da bi se došlo do meda, morala se skinuti gornja ploča. Voda je pčelama bila dostupna u kamenim koritima (koja se također nazivaju kamenicama), od kojih se jedno, nažalost napuknuto, i danas nalazi na jednoj od terasa u donjem dijelu pčelinjaka. Očito su vrijedne pčele davale prilične količine meda: u blatačkim se arhivima spominje i do 15 kvintala godišnje, što bi značilo da je prosječan prinos bio veći od 40 kilograma meda po zajednici.

Južni vjetar fjučkao je kroz krošnje borova dok je kolona planinara oprezno hodala dobro uređenom, ali povremeno prilično strmom stazom prema Pustinji Blaca. Refuli juga zrakom su širili miomiris mediteranskog bilja koji su se stapali s mirisima borova. Nekad slavna, ova se glagoljaška pustinja nalazi na istočnom obronku doline na južnoj strani otoka Brača, između Bola i Milne. Taj odvojeni kutak otoka omeđen hridima i strmim padinama ipak je imao nešto škrte zemlje, što je omogućilo svećenicima glagoljašima da sa svjetovnjacima formiraju čvrstu zajednicu, obrađuju zemlju te gaje stoku, ali i pčele.

U 15. stoljeću poljički glagoljaši pred napredovanjem Turaka bježe na obližnji Brač, gdje im brački knez dopušta da se nasele. Godine 1552. osnivaju redovničku zadrugu i počinju obrađivati zemlju koja im je poklonjena. Godine 1570. dobivaju dopuštenje da uza strmu liticu u dnu kanjona izgrade svoje prebivalište. Marljivim su radom prostrane šume pretvorene u bogate vinograde i maslinike, a sadilo se i medonosno bilje. Preko obližnje uvale, koju danas narod zove Popova vala, razvila se i trgovina, što je zajednici omogućavalo da širi svoje posjede.

Tijekom godina nastao je jedinstven sklop arhitekture i krajolika koji se održao više od četiri stotine godina. Posljednji svećenik bio je don Nikola Miličević (mlađi). Njegovom smrću godine 1963. završava

BLATAČKO CELISTE NEKADA

PČELARSKI DNEVNIK DON NIKOLE MILICEVIĆA

slijed svećenika i upravitelja, koji su svi po pravilu bili iz Poljica, te svećenička zadruga zamire. Godine 1972. Općina Brač postaje vlasnikom većine zgrada i zemljišta, a 1994. godine Pustinja Blaca postaje muzejska ustanova u sklopu Centra za kulturu Brač. Danas blatački spomenički kompleks sačinjavaju crkva, stambene i gospodarske zgrade, kuhinja s prostranim otvorenim ognjištem (*kominom*), krušna peć, pčelinjak, oprema, inventar, pinakoteka, namještaj, knjižnica, tiskara, teleskop i astronomski instrumenti, kolekcija satova i oružja te mnogi drugi vrijedni predmeti.

BRAČKI PČELINJACI

Blatački je pčelinjak (*čelište*) 1905. godine dao sagraditi don Nikola Miličević (stariji), a uz pčelinjak je zasađeno na stotine grmova ružmarina, koji je i danas uz ostalo medonosno i peludonosno bilje (kadulju, vrisak, kantarion, lovor, crniku...) prisutan na tom području. Tradicija pčelarstva na Braču seže još u prapovijesna vremena, kad su otok nastanjivali Iliri, o čemu piše otočki kroničar Vicko Prodić iz 17. stoljeća. Prodić, spominjući njihovu privredu, govori o pčelarstvu i prosvjetiteljskoj ulozi Grka, koji su starosjedioce naučili kako divlje pčele izvući iz pukotine, staviti ih u *kamenice* (kamene košnice) i udomaćiti. Talijanski prirodoslovac Alberto Fortis, koji je 1773. godine posjetio i otok Brač, u svojoj knjizi „Put po Dalmaciji” piše:

Otočke košnice načinjene su od pločastog mramora koji je na spojevima dobro slijepljen ili ožbukano, gor-

POJILICA

nja je ploča pokretna po želji gospodara (pčelara) koji na njoj drži teret od kamenja da je ne podigne vjetar kada puše s većom žestinom. Otvor na prednjoj ploči kroz koji pčele ulaze i izlaze vrlo je malen. Ove košnice su vrlo brojne na istom mjestu; grof [Josip] Evelio ih je posjedovao nekoliko stotina.

Kamenice su se sastojale od kamenih ploča *plakuna*, i to od dva veća (60 × 40 cm) sa strana te od dva manja (*učelca*) sa stražnje i prednje strane. Ploče su bile spojene mješavinom *japna* (vapna) i *prgnja* (vrste zemlje). Leto se nalazilo s prednje strane (prednji *učelak*). Krov se sastojao od dviju ploča (80 × 60 cm) postavljenih kao dvostrešni krovčić nad trećom, vodoravno postavljenom pločom. Dno kamenice bila je kamena ploča uglavljena u suhozid. Kamenice su bile ugrađene u kamene suhozide tako da su bočne ploče i stražnji *učelak* bili do pola uzidani, dok je srednja ploča s letom bila slobodna. Takve su košnice nalikovale malenim kućama, a bile su i pokrивane kamenim pločama koje su se u Dalmaciji tradicionalno upotrebljavale za oblaganje krovova kuća. Nekoliko rekonstruiranih košnica danas se nalazi na pčelinjaku obitelji Gospodnetić u bračkom selu Dol.

Da su se na Braču kamene košnice (*kamenice*) duboko ukorijenile u tradiciju, zorno pokazuje pčelinjak u Pustinji Blaca. Ovdje su košnice, a i pčelinjak, izgrađeni baš kao i one starinske, samo su umjesto kamenih ploča upotrijebljene betonske i drvene. Vjerojatno je bilo previše zahtjevno dopremiti kamene ploče koje se na Braču u prirodnom obliku nalaze na vrhu Vidove gore, najviše točke na ovom otoku. Također, kao što je vidljivo iz starijih fotografija, krovovi nisu bili izvedeni na „dvije vode”, to jest nisu bili dvostrešni.

PUSTINJA BLACA - POGLED S PČELINJAKA

OSTACI PČELINJAKA

BLATAČKO ČELIŠTE

Blatački pčelinjak udaljen je oko 300 metara zračne linije od urbanoga kompleksa, a izgrađen je na padinama obližnjeg brda, na kojem raste raznovrsno medonosno bilje. Do pčelinjaka je nekoć vodila dobro održavana kamena staza uz koju su rasli borovi. Pčelinjak je bio omeđen kamenim (suho) zidovima, koji su ga štitali od domaćih i divljih životinja, a unutar kojih se nalazila i gospodarska kućica. Upotrebom aplikacije Google maps površina pčelinjaka može se procijeniti na 400-500 m².

Bio je to velik pčelinjak, s 330 zajednica, a kasnije vjerojatno i s više. Naime, pojavom filoksere i uginućem vinove loze na otocima je bilo obilje ispaše za pčele. Ulišta su imala pokretna saća, a jedan je okvir izložen i u muzeju. Da bi se došlo do meda, morala se skinuti gornja ploča. Voda je pčelama bila dostupna u kamenim koritima (koja se također nazivaju kamenicama), od kojih se jedno, nažalost napuknuto, i danas nalazi na jednoj od terasa u donjem dijelu pčelinjaka. Očito su vrijedne pčele davale prilične količine meda: u blatačkim se arhivima spominje i do 15 kvintala godišnje, što bi značilo da je prosječan prinos bio veći od 40 kilograma meda po zajednici. Možemo pretpostaviti da se ipak radilo o iznimno dobrim godinama. Ne iznenađuje stoga da je kompleks pčelinjaka u jednom trenutku proširen jer su ispod najdonjeg zida sagrađene još tri terase na kojima su bile postavljane košnice.

Pčelinjak je uglavnom uništen tijekom Drugoga svjetskog rata. Ono što je preživjelo rat uništili su vrijeme, nebriga i vandali, tako da danas pčelinjak pruža tužnu sliku. Ploče su razbijene, a postolja razvaljena. Suhozidi godinama nisu obnovljeni, pa su se urušili, kao i mnoge terase, posebice u najdonjem dijelu. Nekoliko je košnica kao svojevrsna maketa danas izloženo unutar urbanoga kompleksa Blaca, ali bi na njihovoj prezentaciji valjalo još dosta poraditi jer su i one oštećene.

Pisca ovih redaka obuzela je sjeta dok je šetao ostacima nekoć raskošnog pčelinjaka koji je po obliku i načinu izgradnje bio jedinstven u Dalmaciji, pa i u Europi. Nije bilo ni jedne jedine pčele, iako se svuda okolo još uvijek nalazilo medonosno bilje, još uvijek djelomično u cvatu. Sablasnu tišinu

TEGLICA ZA MED S ETIKETOM

prekidalo je, umjesto zujanja marljivih pčela, samo hukanje južnog vjetra.

PČELARSKI IZLOŠCI U MUZEJU

U muzeju Pustinje Blaca u jednoj je vitrini izložen sitni pčelarski pribor i pčelarski dnevnik s višegodišnjim dosjeom svake košnice. Dnevnik je okrenut na „ulišta kamena” rednih brojeva 18. i 19. Dade se pročitati da su obje zajednice davale četiri satne osnove meda. Godina 1915. za ove zajednice nije bila dobra jer je za jednu bilo zabilježeno da je prazna, a za drugu da je slaba. Postoje u dnevniku i podaci o dijeljenju rojeva.

U muzeju je izloženo i nešto pčelarskog alata i pribora. Pribor i alat za pčelarenje i vađenje meda predstavlja *vizerina* kojom se pokrivala glava, rukavice uglavnom pletene od *bumbaka* (pamuka), jaki nož u funkciji pčelarskoga dlijeta, kadilo i drvene bačve ili mješine za prijenos saća. Za transport su se katkad upotrebljavali tovari (magarci). Do pojave ručnih vrcaljki saće se gnječilo rukama iznad *kofo* (košare od pruća) koja je služila i kao cjedilo. Med se čuvao u posudama ili kamenim posudama – kamenicama.

U muzeju je izložena i etiketa za teglice za med. Etiketa je, uz ostalo, imala i oznaku koju bismo danas nazvali oznakom zemljopisnog podrijetla: „Pustinja Blaca, Otok Brač, post. Nerežišća”. Na etiketi ipak nije prikazan blatački pčelinjak, nego stilizirana drvena nadstrešnica na kojoj je prikazano devet pletara smještenih na trima policama. U pozadini je prikazana stilizirana vizura nekog naselja i crkve, očito Nerežišća, te idila s nekoliko ovaca i kokoš s pilićima. Naveden je i pčelar: Priester (svećenik) Nikola Miličević. Na etiketi je i napomena da se pravi med nakon nekog vremena kandira (uščeri) i da je takav med najbolje staviti u toplu kupku (da bi se dekrystalizirao).

Vidimo da je don Miličević dizajnirao etiketu za med koja je gotovo usporediva s današnjim EU standardima. Na etiketi je bila istaknuta i cijena meda, koja se utiskivala pečatom, a iznosila je 2,7 kruna za kilogram meda. Nažalost, nije istaknuta godina, pa nije moguće načiniti neku realniju cjenovnu usporedbu. Za usporedbu, ipak, 1905. godine u Austro-Ugarskoj Monarhiji cijena kilograma kruha iznosila je 0,24 krune, a godine 1914. oko 0,5 kruna. Zanimljiv je i podatak da je u Zadru 1916. godine cijena kilograma šećera iznosila jednu krunu.

U sklopu muzeja nalazi se i mala suvenirnica u kojoj se može kupiti med. Nažalost, na etiketi nema nikakvih podataka osim fotografije Pustinja Blaca i informacije da je riječ o „prirodnom pčelinjem medu”.

REVITALIZIRANI PČELINJAK – SVJETSKA ATRAKCIJA

Centar za kulturu Brač nositelj je izrade i realizacije projekta revitalizacije Pustinja Blaca, s osnovnim ciljem zaštite i valorizacije toga iznimno vrijednoga spomeničkoga kompleksa. Projektom obnove i zaštite predviđena je potpuna sanacija muzejskih zgrada te prilagodba gospodarskih objekata. U sljedećem koraku planirano je omogućiti domaćoj i svjetskoj javnosti očuvanje, vrednovanje i predstavljanje cjelokupne baštine Pustinja Blaca u vjerskome, muzejskome i gospodarskome smislu. Prema dostupnim informacijama, to uključuje i pčelinjak. Obnovljeno blatačko čelište zasigurno bi bila svjetska atrakcija pčelarskog turizma.